

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Воробйова О.І., к.е.н., доцент, НАПКБ,
докторант ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

У статті досліджено становлення та розвиток банківського кредитування в Україні. Розкрито основні особливості становлення банківського кредитування. Виявлено особливості розвитку кредитування в останні роки, які підвищили можливості українських банків.

Ключові слова: становлення та розвиток банківського кредитування

ВСТУП

Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. переконливо довела, що банківське кредитування має велике значення для розвитку економіки країни. Зменшення, а потім і повне припинення кредитування фізичних і юридичних осіб, суттєво позначилось на їх фінансових можливостях, перспективах розвитку більшості підприємств промисловості, будівництва, торгівлі тощо. Припинення кредитування у восени 2008 року населення скоротило попит на значну частину споживчих товарів, особливо довгострокового використання, та товарів, що входять до групи дорогих — побутова техніка, меблі, автомобілі тощо. Це негативно відбилося на обсягах оптового та роздрібного товарообороту, зменшило обсяги імпорту товарів із-за кордону. З листопада 2008 року банки практично повністю припиняють іпотечне кредитування населення та юридичних осіб, що призводить до значного падіння ділової активності в будівництві. В Україні практично за 2-3 місяця встають до 60-70% усіх будівельних майданчиків. Обсяги будівництва скорочуються на 65-75%. Банківське кредитування в умовах ринкового способу господарювання є важливою складовою системи фінансового забезпечення, без якої неможливі суттєві економічні досягнення. Банківське кредитування є обов'язковою умовою для розігріву будь-якої економіки, зокрема і української.

Однак історично склалося так, що в Україні банківське кредитування мало свої періоди, етапи та особливості, що пов'язано з розвитком української державності, її входження до Російської держави на протязі більше як 335 років.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідженню питань становлення та розвитку банківського кредитування в Україні було присвячено чимало наукових праць. Зокрема можливо виділити Васюренко О.В. [1], Єпіфанова А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. [2], Лагутіна В.Д. [3], Мороза А.М., Савлука М.І., Пуховкиної М.Ф. [4] та інших. Проте не всі питання цієї проблеми були з'ясовані та знайшли своє наукове вирішення. Тому метою статті є визначення особливостей становлення та розвитку банківського кредитування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виходячи із досліджень ряду авторів [5, 6, 7] можливо стверджувати, що банківське кредитування в Україні за своїми періодами становлення можливо поділити на такі основні періоди: а) період царської Росії, коли Україна входила до її складу, де банківське кредитування розвивалось за законами, що були притаманні з початку феодальній, а потім капіталістичній системі; б) період революції в Росії, Громадянської війни, спроби створення самостійної української держави; в) період Радянського Союзу; г) період після розпаду СРСР та отримання незалежності та створення України, як самостійної держави.

Для сучасного розуміння стану та перспектив банківського кредитування в Україні найбільше значення має останній період, тобто період з 1992 року. Проте необхідно мати на увазі, що з самого початку самостійного розвитку вітчизняної банківської системи правила, схеми, способи банківського кредитування були запозичені ще з радянських часів.

За період 1992-2010 рр. існування самостійної банківської системи України можливо виділити наступні особливості становлення банківського кредитування.

Перша особливість банківського кредитування в Україні полягає в тому, що воно виникло на теренах радянської банківської системи і тривалий час суттєво впливало на механізми, схеми, способи організації взаємодії банків з юридичними та фізичними особами в процесі надання грошових коштів у позику.

Для банківської системи Радянського Союзу було характерним централізація та концентрація кредитних вкладень, досить жорстка система адміністрування взаємодії між позичальником і державними банківськими установами, відсутність гнучкої кредитної політики щодо фізичних та юридичних осіб. При банківському кредитуванні за радянських часів використовувалися стабільні кре-

дитні ставки, стабільні умови надання кредитів, чітко було визначено, що можливо надати юридичній чи фізичній особі в якості застави, тобто ті матеріальні цінності, які могли слугувати в якості забезпечення за банківським кредитом. Це було з одного боку позитивним явищем через стабільність та прогнозованість, а з другого боку — не давало позичальникам і банкам свободу вибору, можливості оцінки привабливості банківського кредитування, розробки більш ефективних схем фінансування операційної й інвестиційної діяльності.

Головною проблемою банківського кредитування за радянських часів було то, що у юридичних осіб не було власного майна, не було власної землі, а отже фактично для застави були відсутні матеріальні цінності. Але у зв'язку з тим, що банки були державними, юридичні особи практично також були всі державними це суттєво поліпшувало завдання щодо матеріального забезпечення банківських позик. Фактично зобов'язання за банківськими кредитами несло не підприємство, а держава через загальнодержавний механізм перерозподілу фінансових ресурсів, грошових потоків, кредитних ресурсів.

Для фізичних осіб проблемою банківського кредитування за радянських часів була також реальна відсутність заставного майна через практичну відсутність власності в абсолютній більшості населення. Вихід з цієї проблеми було знайдено через застосування механізму погашення за рахунок заробітної плати. За радянських часів практично всі фізичні особи повинні були працювати на державних підприємствах, а тому фактично держава гарантувала виплату заробітної плати і, тим самим, вона ж гарантувала і погашення заборгованості за банківськими позиками.

Друга особливість становлення банківського кредитування полягає в тому, що з самого початку створення самостійної держави Україна, тобто з 1992 року, активно почали створюватися нові банківські установи комерційного типу, які за своїми матеріальними, технічними, інформаційними, кадровими, фінансовими можливостями не завжди відповідали загально прийнятому поняттю «універсальний комерційний банк».

Проблема створення комерційних банків в країні полягала в тому, що банки з'являлися швидше аніж держава могла розробити необхідні власні законодавчі, нормативні, технічні, інформаційні, кадрові умови та правила діяльності для банківських установ. У більшості випадків такі комерційні банки слугували інтересам окремих груп фізичних осіб або промислових об'єднань (монополій), котрі фактично контролювали всю економіку України за радянських часів. За таких обставин у більшості банків були обмежені можливості щодо залучення вільних коштів, та вони не мали можливості вільно надавати кредитні ресурси у позику за своїм бажанням.

Третя особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що банківська система країни фактично почала створюватися в умовах руйнування адміністративно-командної економіки, яка була абсолютною за радянських часів. Руйнування економіки країни суттєво відбилося на фінансових можливостях як юридичних, так і фізичних осіб. В країні почалася низка значних подій, а саме: а) масштабна приватизація державного майна і створення приватної власності; б) руйнування державних підприємств; в) зубожіння великої кількості населення, які завжди виступають як головні постачальники банківських ресурсів для банківських установ; г) втрата фінансової підтримки з боку держави, що було завжди за радянські часи; д) відсутність фінансового ринку, де можливо запозичити необхідні грошові ресурси; е) криміналізація економічних стосунків, розквіт тіньової діяльності, до якої активно почали залучати новостворені комерційні банки.

В умовах економічної розрухи 90-х років банківське кредитування було обмежене як за своїми обсягами вкладених кредитних ресурсів, так і за напрямками вкладання коштів. У більшості випадків нові комерційні банки, які складали понад 98% всіх банків країни початку 90-х років, кредитували лише тих юридичних осіб, що були пов'язані з банками через фінансові та інші стосунки, а також підприємства, що фактично займалися комерційною діяльністю, тобто торгівлею або будівництвом комерційної нерухомості. Кредитування фізичних осіб було обмежене особами, що мали великий тіньовий капітал або були пов'язані з новими комерційними банками, зокрема власники, керівництво та працівники таких банків, їх родичі тощо.

Четверта особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що українські банки мали значні проблеми з формуванням власного капіталу. Створення українських банків здійснювалося в період, коли фінансові та матеріальні можливості абсолютної більшості українських власників (фізичних та юридичних осіб) були обмежені. Внаслідок чого практично всі нові комерційні банки формували невеликі обсяги власного капіталу, що самим негативним чином відбивалося на можливостях таких банків здійснювати свої активні операції, зокрема з банківського кредитування. Нестача власних ресурсів стримувала можливості банків щодо залучення коштів за рахунок депозитів та фінансових позик, що в кінцевому підсумку не дозволяло банкам виконувати в повній мірі свої функції.

П'ята особливість становлення банківського кредитування в Україні полягає в тому, що вітчизняні комерційні банки з самого початку існування мали значні проблеми з формуванням ресурсної бази. Ще за радянських часів державні банки формували свою ресурсну базу двома шляхами: а) за рахунок депозитів населення та державних підприємств; б) за рахунок коштів, що надавала держава

для фінансування господарської діяльності. Пропорції щодо використання цих двох напрямів формування ресурсної бази залежали від конкретної ситуації в країні. При зростанні добробуту населення в країні частка депозитів фізичних і юридичних осіб у ресурсній базі банків поступово зростала. Проте перед розвалом Радянського Союзу значення депозитів населення й юридичних осіб помітно скоротилося через великі фінансові проблеми, які охопили в ті часи країну. Отже головним джерелом фінансових ресурсів для банківського кредитування в останні роки радянської держави були кошти, що надавала держава банкам для їх господарської діяльності.

Шоста особливість становлення банківського кредитування в Україні пов'язана з недостатньою кількістю кваліфікованих кредитних спеціалістів. За радянські часи підготовка спеціалістів банківської сфери, кредитної діяльності була суттєво обмежена, що не давало змоги забезпечити нові комерційні банки фахівцями відповідного рівня. Внаслідок чого у більшості комерційних банків на посадах кредитних менеджерів були фахівці, що не мали не тільки фінансової, але й будь-якої економічної освіти. Це негативно позначалось на результатах кредитної діяльності, вели до значних втрат банківських ресурсів, що не поверталися від позичальників. Відсутність кваліфікованих кадрів сприяло розквіту шахрайства у банківській сфері, що вимусило НБУ прийняти відповідні заходи з метою запобігання некваліфікованих дій банківськими працівниками. НБУ встановив вимоги до всіх банків, щоб їх працівники мали економічну, а ще краще фінансову освіту. Але підготовка таких фахівців суттєво відставала від потреб самих банків через те, що спеціаліст готується від 2,5 років (при перекваліфікації) до 5 років при отриманні першої освіти.

Сьома особливість становлення банківського кредитування в Україні зв'язана з великою інфляцією, яка дуже негативно позначалась на кредитній діяльності, постійному зростанні вартості кредитних ресурсів, постійній зміні кредитних ставок, які значно перевищували реальні фінансові можливості як населення, так і більшості підприємств промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, торгівлі тощо. Через шалені стрибки вартості кредитних ресурсів значна частина підприємств України фактично повністю відмовилась від кредитування, а частина підприємств фактично збанкрутіла.

Восьма особливість становлення банківського кредитування пов'язана з відсутністю на початковому етапі розвитку банківської системи нових правил, схем, умов кредитування, що негативно позначалось на кредитній діяльності банків. Одні банки використовували старі, що радянські схеми, правила, умови, інші розробляли власні, які на думку банківських фахівців більш точно відповідали тим умовам, в яких існували самі банки та позичальники. Внаслідок реалізації на практиці такої особливості частина банків при кредитуванні почала активно використовувати тіньові схеми, використовували різні кредитні ставки для різних клієнтів, що складало десятки, а інколи і сотні відсотків річних. За таких умов одні клієнти отримували великі переваги понад іншими клієнтами банків.

Виявлені особливості становлення банківського кредитування в Україні неоднаково позначились на можливостях банків здійснювати кредитну діяльність (табл. 1).

Період становлення банківського кредитування в Україні характеризувався наступними обсягами наданих кредитів (рис. 1).

За період з 1992 року по 2000 рік обсяги наданих кредитів комерційними банками країни постійно зростали. Причому темпи зростання кредитів за вказаний період суттєво коливались. Так, у 1993 в порівнянні з 1992 роком обсяги наданих кредитів зросли майже в 15 раз. У 1994 році в порівнянні з 1993 обсяги кредитів зросли в 3,8 разів. У 1995 році в порівнянні з 1994 роком обсяги кредитів зросли на 2,6 рази. Після 1995 року темпи зростання банківських кредитів помітно зменшуються. Чому в перші роки так значно зростали кредити, що були надані банками суб'єктам підприємства і населенню? Це пов'язано з наступними чинниками:

- 1) в перші роки незалежності темпи зростання обсягів банківських кредитів були обумовлені гіперінфляцією. Кошти знецінювались практично кожного тижня, що змушувало банки постійно підіймати відсоткові ставки та нові кредити видавались за сумою, що включала знецінені гроші, тобто гроші, які збільшились за рахунок інфляційної складової;

- 2) окремі підприємства і частково населення з метою уникнути більш дорогих грошей намагалися взяти суму банківської позики як можливо більшу;

- 3) зростає кількість банків, які намагаються за рахунок надання кредитів формувати власні доходи, зокрема процентні доходи;

- 4) у зв'язку з великим знеціненням грошей банківські кредити для окремої частини бізнесменів та населення стають вигіднішим способом зменшення впливу інфляції;

- 5) в умовах нестабільної економіки, кризового її стану, гіперінфляції збільшуються масштаби шахрайства з банківськими кредитами. Тобто позичальники беруть кредити, але не повертають їх. Крім того, частина кредитів використовувалась кримінальними структурами, при цьому позики фактично не повертались, а завдяки інфляційним процесам їх могли списати як безнадійні.

Отже абсолютне зростання сум наданих банківських кредитів у перші роки формування української банківської системи фактично не значило, що дійсно зростають кредитні вкладання в економіку. Це підтверджується обсягами наданих кредитів, що були видані у 1996 році, коли суттєво зменшилась інфляція і була здійсненна грошова реформа.

Вплив особливостей становлення банківської системи на можливості банків здійснювати кредитну діяльність *

Особливості	Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Виникнення на теренах радянської банківської системи	Тривалий досвід надання кредитів; відпрацьовані механізми та умови кредитування; розроблені норми, розраховані обсяги надання кредитів; визначені рівні кредитного ризику	Відсутність гнучкості при наданні кредитів; жорстка система адміністрування кредитних операцій; відсутність власного майна; неможливість оцінки привабливості банківського кредитування
2. Поява нових комерційних банків при відсутності необхідних матеріальних, технічних, інформаційних, кадрових і фінансових можливостей	Формування нових умов господарської діяльності; поява можливості для більш гнучкого підходу до вибору позичальника; поява можливості пропонувати більш привабливі умови кредитування; поява можливості акумулювання більших сум грошей за рахунок встановлення гнучких депозитних програм; формування власної клієнтської бази	Комерційні банки з'являлися швидше, ніж держава могла розробити необхідні законодавчі, нормативні, технічні, інформаційні, кадрові умови банківської діяльності; у більшості банків були обмежені можливості щодо залучення вільних коштів, а звідси, виникали проблеми щодо надання банківських ресурсів у позику
3. Створення банківської системи країни за умов фактичного руйнування адміністративної економіки	Масштабна приватизація державного майна і створення приватної власності, що обумовило появу клієнтів нових комерційних банків, зокрема тих, що мали намір здійснювати банківське кредитування	Зубожіння великої кількості населення; руйнування державних підприємств; втрата фінансової підтримки з боку держави; відсутність фінансового ринку, де можливо було знайти необхідні грошові ресурси
4. Проблеми з формуванням власного капіталу більшості нових комерційних банків	Стимулювання банків до пошуків нових інвесторів, які мали можливості підвищити капіталізацію банків	Стримували можливості банків щодо залучення грошових коштів; не давало змоги підвищити довіру населення до нових комерційних банків
5. Проблеми з формуванням ресурсної бази нових комерційних банків	Стимулювання банків до більш гнучкої депозитної політики; пошуки нових інвесторів; пошуки юридичних осіб, які мали можливості підтримати банки за рахунок своїх фінансових ресурсів тощо	Стримували активну діяльність банків щодо здійснення кредитно-інвестиційної діяльності; банки зосереджувалися на валютно-комісійних операціях; були поширені серед нових банків значні спекулятивні операції
6. Недостатня кількість кваліфікованих кредитних спеціалістів та відсутність можливостей їх швидкої підготовки	Стимулювання банків щодо підготовки власних кадрів за рахунок створення спеціальних навчальних закладів вищої освіти; перепідготовка кадрів з фінансів та банківської справи	Відсутність кваліфікованих кадрів негативно позначалось на кредитній діяльності; зростали кредитні ризики; відсутність кадрів сприяло розквіту шахрайства у банківській сфері
7. Зростання інфляції за умови масштабного економічного спаду та постійного зростання вартості вільних грошових коштів	Формуються принципово нові умови господарювання; банки і підприємства змушені постійно здійснювати економічні підрахунки щодо доцільності використання кредитів; постійно ураховуються інфляційні ризики	Постійно зростає вартість вільних грошових коштів; зростають кредитні ставки; збільшується кредитні ризики; збільшується частка підприємств, що відмовляється від кредитів або потрапляє до фінансової кризи
8. Відсутність на початковому етапі нових правил, схем, умов кредитування	Впровадження в кредитну діяльність банків гнучких схем, правил, кредитних ставок, що мало велике значення для взаємодії з різними клієнтами	Впровадження в практику нових комерційних банків тіньових схем, зрошення частини банківських працівників з кримінальними структурами

* Складено автором статті

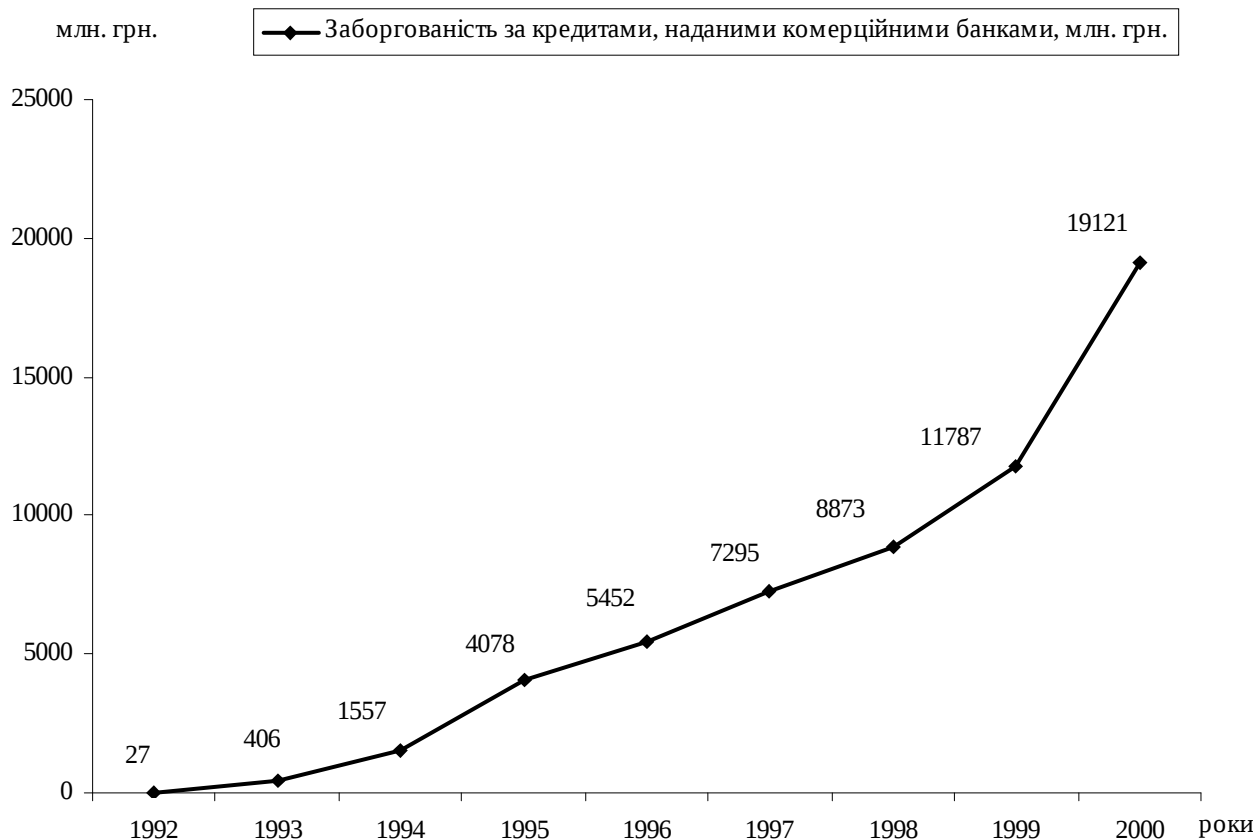

Рис. 1. Динаміка заборгованості за кредитами, наданими комерційними банками України (за 1992-2000 рр.) (Складено за даними НБУ)

При співставленні обсягів кредитів з кількістю банків маємо наступні дані (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка заборгованості за кредитами, що були надані комерційними банками в розрахунку на один банк *

Роки	Сума наданих кредитів, млн. грн.	Кількість банків	Сума кредитів у розрахунку на один банк, млн. грн.
1992	27	133	0,203
1993	406	211	1,924
1994	1557	228	6,829
1995	4078	230	17,730
1996	5452	229	23,808
1997	7295	227	32,137
1998	8873	214	41,463
1999	11787	203	58,064
2000	19121	195	98,056

* Розраховано за даними НБУ

У 1992 році на один український банк було надано всього 0,203 млн. грн. банківських кредитів. У 1993 році було вже видано 1,924 млн. грн. банківських позик. У 1995 році в середньому кожний український банк видавав по 17,730 млн. грн. Помітне зростання обсягів наданих кредитів на один банк почалося з 1996 року, коли державі вдалося стабілізувати інфляційні процеси та ввести в обіг власну національну валюту — гривню. Вже у 1997 році обсяги кредитів на один банк зросли до 32,137 млн. грн. і досягли у 2000 році 98,056 млн. грн.

Співставлення сум банківських кредитів з кількістю банківських установ в Україні не дає точної оцінки вкладання позикових коштів в економіку. Середні показники мають деяке значення, але на практиці одні банки дають значні суми позик, а інші банки фактично не кредитують економіку.

Серед українських банків більше всього було таких, що фактично не кредитували економіку. Основні суми банківських кредитів, що були надані підприємствам і населенню видавали такі банки: Промінвестбанк, банк «Україна», Укрсоцбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, банк «Аваль» та ще кілька банків. Інші банки фактично кредитували лише окремі бізнес-групи, які створили для себе ці комерційні банки. Частина зареєстрованих українських банків фактично не отримала ліцензію НБУ на здійснення банківського кредитування.

Для оцінки впливу банківського кредитування на економіку країни вважаємо доцільним визначити співвідношення суми банківських кредитів до обсягів ВВП (табл. 3).

Таблиця 3

Співвідношення суми банківських кредитів до обсягу ВВП *

Роки	Сума наданих кредитів, млн. грн.	Обсяги ВВП, млн. грн.	Співвідношення суми банківських кредитів до обсягу ВВП
1992	27	503	0,054
1993	406	6548	0,062
1994	1557	24328	0,064
1995	4078	62738	0,065
1996	5452	81519	0,067
1997	7295	93365	0,078
1998	8873	102593	0,087
1999	11787	130442	0,090
2000	19121	170070	0,112

* Розраховано за даними Держкомстату України та НБУ

Розраховані дані свідчать, що незважаючи на недостатні обсяги кредитування економіки у перший період незалежності банківські кредити все більше і більше відігравали позитивну роль у створенні валового внутрішнього продукту. Якщо у 1992 році за рахунок банківських кредитів створювалось приблизно 5,4% ВВП, то вже у 1996 році цей показник досяг 6,7%, а з 1997 року він почав суттєво зростати і у 2000 році досяг 11,2%. Отже зростання банківських кредитів позитивно впливало на збільшення ВВП країни, особливо після стабілізації економічної ситуації в Україні, подолання гіперінфляції та проведення грошової реформи.

Незначна частка кредитів у ВВП країни свідчить, що вітчизняні підприємства вирішували питання фінансового забезпечення господарської діяльності перш за все за рахунок власних фінансових ресурсів, частка яких у фінансуванні підприємств спочатку 90-х років досягла 85-95%. Крім того, вітчизняні підприємства у зв'язку з гіперінфляцією, змінами підходів держави до фінансування господарської діяльності практично припинили інвестиційну діяльність. Фінансові ресурси витрачались для здійснення поточної діяльності, а виробництво функціонувало за рахунок раніше створеного матеріально-технічного потенціалу. Із-за гіперінфляції використання кредитів для значної частини підприємств стає практично неможливим через велику їх вартість і постійного її зростання. Відсотки за кредитами в 90-х роках ХХ ст. в десятки разів перевищували суми одержаних кредитів. Високі відсотки за кредити не може витримати не одне виробництво. Такі відсотки лише по силам спекулятивному капіталу, тобто комерційній торговій діяльності.

На першому етапі розвитку української держави, тобто 1992-1998 рр., роль ринкового механізму господарювання необґрунтовано перебільшувалась, а роль державних регуляторів навпаки зменшувалась. Вважалося, що ринковий механізм може в короткий термін змінити чинну практику інвестиційної діяльності і поліпшити її результати. Проте розвиток подій в Україні повністю спростував такі помилкові погляди вчених і політичних діячів. Ці помилки негативно вплинули на всі сфери економіки країни і призвели до значних економічних прорахунків, що відбилося і на обсягах інвестицій в основний капітал українських підприємств різних видів економічної діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги інвестицій в основний капітал у порівнянні з сумами кредитів, що надані банками України *

Роки	Сума наданих кредитів, млрд. грн.	Інвестиції в основний капітал, млрд. грн.	Співвідношення сум кредитів і обсягів інвестицій
1992	0,027	31,7	0,001
1994	1,557	21,8	0,071
1996	5,452	12,5	0,436
1998	8,873	12,1	0,733
1999	11,787	12,2	0,966
2000	19,121	13,9	1,376

* Розраховано за даними Держкомстату та НБУ

Якщо на початку самостійного розвитку країни співвідношення між сумою кредитів, наданих в економіку, і обсягами інвестицій не перевищували 0,1%, то у 2000 році цей показник досяг 137,6%. Однак в реальності, незважаючи на те, що суми банківських кредитів, що були надані в економіку, перевищили обсяги інвестицій, у більшості випадків інвестування капіталу підприємства здійснювали за власні фінансові ресурси, зокрема амортизаційні відрахування, і чистий прибуток. Кредити використовували лише незначна частка бізнес-груп та окремих підприємств, які були пов'язані або з

комерційною, тобто з торгівельною діяльністю, або з фінансово-кредитною діяльністю. Як правило, промислові, аграрні та будівельні підприємства практично не мали можливості в ті роки використовувати банківські кредити через високі відсотки, низькі власні доходи та гіперінфляцію, яка постійно знецінювала обігові кошти юридичних осіб, не залишаючи фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності.

Підприємствам виробничої сфери діяльності кредити банків були дуже потрібні, але на інших умовах та під інший відсоток. Крім того, банки у більшості випадків надавали кредити на короткий термін від одного місяця до максимум одного року. В більшості випадків банки видавали позики на термін 3-6 місяців, що було обумовлено гіперінфляцією, економічною не вигідністю інших термінів кредитування.

Зростання сум кредитів свідчить про бажання банків активізувати свою участь в господарській діяльності підприємств, але реальна практика доводить, що банки вкладали кошти у спекулятивну діяльність. Спекулятивні операції були найбільш прибутковими в перші 5-7 років становлення економіки України, а тому і банки в перші роки орієнтувались на таких підприємців, що займалися комерційною та спекулятивною діяльністю.

Нові банківські установи, що створювались з 1992 по 2000 рік, не мали можливості заробити значні суми на кредитуванні реального сектору економіки. Отже банки вкладали вільні кошти в валютні операції, комерційну нерухомість, активно фінансували операції щодо приватизації державного майна тощо. Тобто банки не виконували ті завдання, які на них поклала держава.

З ринковою перебудовою економіки держава вимагала від банків наступних дій.

По-перше, комерційні банки повинні були забезпечити економічно виправданий перерозподіл грошових коштів між галузями економіки і регіонами країни, створити необхідні умови для формування грошових коштів з метою ефективного фінансування реального сектору. Однак це перше завдання банки виконували не дуже добре. Перерозподіл коштів в масштабах країни відбувався не за бажанням і необхідністю держави, а виходячи з фінансових інтересів різних бізнес-груп та самих банків. Завдяки банкам у період з 1992 по 1999 рр. грошові потоки змінили рух, основна їх частина почала концентруватись в м. Києві, частина коштів була переведена в тіньовий сектор, а також спрямована за кордон. Частка комерційних банків працювала на вирішення завдань, що ставили кримінальні бізнес-структури, що не відповідало інтересам ані держави, ані суспільства. Через деякий час в Україні зрозуміли, що банки — це комерційні структури, які діють виключно із інтересів створення прибутку, а тому їх діяльність необхідно жорстко контролювати, впроваджувати через НБУ такий механізм діяльності, щоб банки відповідали інтересам держави і суспільства, а не лише власним фінансовим інтересам. У зв'язку з цим НБУ все більше і більше зусиль покладало на розробку і впровадження в практику комерційних банків правил, схем, методів, за якими вони становились більш контрольованими.

По-друге, комерційні банки повинні були стимулювати появу конкурентоспроможного національного товаровиробника, укріплення його позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це завдання банки вирішували виходячи з власних інтересів у зв'язку з тим, що вони були фінансово чи організаційно пов'язані з відповідними підприємствами, бізнес-групами, політичними колами тощо. Звідси, для одних підприємств банки намагались створити більш-менш привабливі умови господарювання, стимулювати їх діяльність за рахунок кредитування під менший відсоток, здійснюючи необхідні валютні операції, обслуговуючи рух грошових потоків та цінних паперів. Для інших підприємств банки створювали деякі припони через більш високі відсотки, менші обсяги і терміни кредитів, не забезпечували потреби в валютних коштах. Тобто в умовах українських реалій банківський сектор був налаштований не забезпечувати інтереси всіх підприємств, а виключено тільки окремих, тісно пов'язаних з конкретним банком підприємницьких структур. Крім того, частина банків, особливо державних та банків з часткою державного капіталу, виконувала різні фінансові доручення державних органів з пільгового кредитування підприємств, які за своїм станом не мали можливості отримати кредити на загальних умовах. Особливо це відносилось до банку «Україна», який постійно виконував доручення керівництва країни щодо кредитування аграрного сектору, що в кінцевому підсумку і привело цей банк до банкрутства.

По-третє, банківські установи повинні підтримувати в стабільному стані грошово-кредитну систему, у тому числі створюючи припони для безконтрольного зростання інфляції. Це завдання, яке на банки з самого початку їх створення покладало НБУ. Однак практика довела, що комерційні банки не завжди зацікавлені в реалізації цих завдань. Обумовлено це тим, що частина банків за рахунок змін в грошово-кредитній системі, а також при відповідній інфляції мали можливості додатково формувати свої доходи. Водночас для більшості банків стабільна грошово-кредитна система та низький рівень інфляції забагато кращі аніж постійні зміни і коливання, необхідність ураховувати інфляційні процеси при кредитуванні, пошуку фінансових ресурсів, страхуванні ризиків тощо. Отже це завдання більшість банків намагалось виконувати, але тільки після відповідного тиску з боку НБУ.

По-четверте, створення умов для ефективної зовнішньоекономічної діяльності, забезпечуючи обслуговування міжнародного руху товарів, капіталів, прямих і портфельних інвестицій. Це завдання вітчизняні банки намагались виконувати з самого початку свого створення. Доступ до валютних

операцій, які необхідні для надійної зовнішньоекономічної діяльності, намагались одержати практично усі банки. Проте дійсно масштабні зовнішньоекономічні операції, у т.ч. з іноземними капіталами та інвестиціями, виконували не більше десяти українських банків, серед яких можливо виділити: Укрексімбанк, Промінвестбанк, Укрсоцбанк, банк «Україна», банк «Аваль», Приватбанк та ще кілька банків. Значна частина великих українських підприємств, що мали зовнішньоекономічні зв'язки та валютні операції, здійснювали їх через Укрексімбанк і Промінвестбанк, котрі були найбільш надійними банками.

По-п'яте, банківські установи повинні не тільки самі дотримуватись фінансової дисципліни, але й вимагати цього від своїх клієнтів (фізичних і юридичних осіб), вчити їх бути відповідальними в процесі здійснення грошових розрахунків, виконання фінансових зобов'язань перед банком, партнерами по бізнесу, державою. Це завдання банки виконували частково. Вони були зацікавлені лише в тому, щоб клієнти виконували свої зобов'язання перед банківськими установами. Відносно зобов'язань перед державою, то банки вважали, що це відноситься до компетенції інших установ, зокрема податкової служби, контрольно-ревізійного управління, Фонду держмайна тощо. А тому їх участь у виконанні обов'язків перед державою зводилась до перерахування відповідних сум грошей, якщо такі перерахування здійснювали фізичні або юридичні особи. Банки розглядали взаємодію з державою через призму власних інтересів, а ні як не інтересів держави. Поступово п'яте завдання було скориговане таким чином, що банки забезпечували чітке перерахування коштів, самі дотримувались фінансової дисципліни по відношенню до своїх клієнтів і держави.

Діяльність банків України з 1992 по 2000 рік можливо характеризувати наступними показниками (табл. 5).

Таблиця 5

Показники діяльності банків України (за 1992-2000 рр.) *

Показники	Роки								
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Грошова маса (МЗ), млн. грн.	25	482	3216	6930	9364	12541	15705	22070	32087
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ на кінець періоду, %	13	25	15	15	15	15	16,5	17	15
Облікова ставка НБУ — фактична, %	—	68,5	124,9	82,1	51,8	25,2	52,7	44,0	29,6
Відсоткові ставки банків у нац. валюті, % за кредитами за депозитами	76	221,1	201,7	107,1	77	49,1	54,5	53,4	40,3
	68	187,3	171	62,2	34,3	18,2	22,3	20,7	13,5
Кошти підприємств, організацій та населення в банках, млн. грн.	20	353	2422	4287	5145	6357	8278	12156	18585
Вклади населення, млн. грн. у нац. валюті у іноземній валюті	2,5	30	214	504	951	1612	1824	2167	3315
	—	—	—	111	276	685	1265	2115	3266
Фінансовий результат діяльності, млн. грн. чистий прибуток (-збиток)	—	—	632	1134	1076	1114	449	513	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	-30

* Складено за даними НБУ

Наведені дані дають можливість сформулювати наступні висновки:

По-перше, з 1992 по 2000 рік стабільно зростає грошова маса (МЗ). Однак це зростання було обумовлено на початку 90-х років гіперінфляцією, що змушувало уряд України і НБУ скорочувати пропозицію грошей в обігу, а це в свою чергу негативно впливало на економічну ситуацію в країні. Підприємства залишались без обігових коштів, а населення без заробітних плат. Від нехватки грошей страждали і підприємства, і громадяни.

По-друге, норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ був на протязі всього періоду достатньо високий, що відволікало кошти банків від активних операцій. Однак це була вимушена міра через великі ризики, на які йшли банківські установи у той час.

По-третє, облікова ставка НБУ була за надто великою, але вона була адекватною ризику, інфляції і економічному становищу в країні. Облікова ставка була найменшою лише у 1997 році, коли Україна почала рік з новою власною валютою і інфляція була найменша за період, що досліджується.

По-четверте, відсотки за кредитами значно перевищували відсотки за депозитами. Отже за таких умов населення не дуже бажало вкладати свої кошти в банківські установи, що підтверджується фактичними вкладами населення у національній валюті. З 1995 року банки активно почали залучати валютні депозити. У 2000 році депозити у національній валюті та в іноземній валюті практично зрівнялись, що показує, в чому населення зберігає свій капітал.

По-п'яте, основні кошти, якими розпоряджались українські банки, були кошти підприємств, організацій і установ. Так, у 1992 році з 20 млн. грн. залучених коштів, якими розпоряджались банки, 2,5 млн. грн. були вклади населення. Тобто вклади населення складали лише 12,5% залучених коштів банками. У 1994 році загальна сума залучених коштів підприємств, організацій, установ і населення складала 2422 млн. грн., а вклади населення становили 214 млн. грн. або 8,8%. З 1995 року частка вкладів населення в банках України поступово зростала: 1995 р. — 12,01%, 1996 р. — 23,85%, 1997 р. — 36,13%, 1998 р. — 37,32%. У 1999 і 2000 роках питома вага вкладів населення в загальній сумі коштів, залучених банками становила 35,23% і 35,41%, що дещо нижче ніж у 1998 році. Це обумовлено зростанням суми коштів підприємств, організацій і установ в банківських інститутах, а отже поступовим виходом вітчизняних товаровиробників із системного занепаду, який був характерний в 1992-1998 рр.

По-шосте, незважаючи на фінансові проблеми вітчизняної економіки, фактичного занепаду багатьох підприємств, організацій і установ різних сфер діяльності, банки з 1994 по 1999 рік стабільно одержували прибутки. Лише у 2000 році вітчизняні банки в сукупності отримали збитки. Тобто можливо стверджувати, що вітчизняна банківська система на протязі практично всіх 90-х років функціонувала за своїм сценарієм, який суттєво відрізнявся від інших сфер економіки. Звідси, в банківській сфері працівники мали можливість на пільгових умовах одержати кредити, заробітки банківських працівників, особливо керівництва банків, у багато разів перевищували доходи інших громадян України.

Таким чином, банки України в 90-х роках ХХ ст. функціонували на свої інтереси, практично не стимулювали економічний розвиток за рахунок кредитів.

Банк є комерційною структурою, яка орієнтується на формування прибутку в процесі здійснення кредитування суб'єктів підприємництва і населення. В ринковій економіці, як правило, існує жорстка конкуренція між банками за клієнтів при наданні довгострокових чи короткострокових банківських кредитів. В результаті такої конкуренції виграє позичальник, який в деякій мірі може диктувати свої умови щодо розміру кредиту, строку його функціонування, величини процентних ставок. Інша ситуація склалась в Україні в 90-х роках, яка здійснювала трансформацію своєї економіки з адміністративно-командної у ринкову. В цих умовах банки мали більше можливостей диктувати свої умови ніж інші учасники кредитної угоди. Кредитна політика комерційних банків того періоду знаходить своє відображення в структурі кредитного портфеля (табл. 6).

Таблиця 6

Структура кредитного портфеля комерційних банків України
(за 1992-2000 рр.) * (у %)

Роки	Короткострокові кредити			Довгострокові кредити			Всього
	Разом	у т.ч.		Разом	у т.ч.		
		у нац. валюті	в ін. валюті		у нац. валюті	в ін. валюті	
1992	96,3	85,2	11,1	3,7	3,7	0,0	100,0
1993	97,5	92,3	5,2	2,5	2,5	0,0	100,0
1994	88,6	67,8	20,8	11,4	9,2	2,2	100,0
1995	89,3	66,7	22,6	10,6	7,2	3,4	100,0
1996	88,9	68,6	20,3	11,1	6,6	4,5	100,0
1997	89,4	67,4	22,0	10,6	3,8	6,8	100,0
1998	81,6	50,0	31,6	18,4	7,6	10,8	100,0
1999	77,6	40,0	37,6	22,4	8,5	13,9	100,0
2000	82,1	45,1	37,0	17,9	8,4	9,5	100,0

* Складено за даними НБУ

Структура кредитного портфеля комерційних банків країни у 1992-2000 роках дозволяє зробити деякі висновки відносно кредитної політики, яку тоді проводили практично всі вітчизняні банківські інститути.

По-перше, у той час банки надавали своїм клієнтам в основному короткострокові кредити. У 1992 році 96,3% всіх кредитів, що надані в економіку, були короткостроковими. При цьому 85,2% кредитів надавались у національній валюті, а 11,1% в іноземній валюті. На довгострокові кредити припадало всього 3,7%. Тенденція до зменшення частки короткострокових кредитів почала просліджуватися з 1994 року, коли питома вага довгострокових кредитів збільшилась до 11,4%.

По-друге, починаючи з 1994 року суттєво зростає питома вага кредитів в іноземній валюті. Це особливо простежується з 1995 року. Зростання частки кредитів в іноземній валюті свідчить, що як

самі банки, так і їх клієнти, особливо суб'єкти підприємництва та більша частина населення, що використовувала кредити, більше довіряли іноземній валюті, зокрема долару США.

По-третє, основна сума кредитів в іноземній валюті надавалась на короткостроковий термін.

По-четверте, структура кредитного портфелю свідчить, що банки орієнтуються на свої власні поточні інтереси. Вони практично не зацікавлені в довгостроковому вкладанні коштів у національну економіку. Тому є причини, які пов'язані з кризовою ситуацією, високими ризиками, недовірою до підприємств і населення як позичальників.

Починаючи з 1999 року банківська система країни входить до нового етапу свого існування. Цей етап можливо характеризувати як завершення становлення української банківської системи та перехід до її поступового розвитку. Одночасно цей етап можливо характеризувати як період суттєвого зростання обсягів банківського кредитування. Якщо на початку 90-х років комерційні банки країни лише напружували механізми кредитної діяльності в нових умовах господарювання, здійснювали заходи щодо зміцнення власного фінансового стану, пошуків джерел формування власного капіталу та банківських ресурсів, підвищення платоспроможності та ліквідності, підготовки банківських працівників, забезпечення власної клієнтської бази, то в кінці 90-х років українські банки стали більш активно кредитувати економіку, поступово переходити від короткострокових до довгострокових кредитів, зокрема інвестиційних кредитів на термін від 2 до 5 і більше років. Отже, новий етап існування банківської системи України можливо характеризувати як початок економічного розвитку, що було пов'язано з розвитком кредитної діяльності.

Період розвитку банківського кредитування в Україні становить від 1999 до другої половини 2008 року, коли почалась фінансово-економічна криза. Цей період характеризувався наступними особливостями.

Перша особливість пов'язана з тим, що більшість банків країни сформувала свій економічний потенціал, зокрема кредитний. Банки помітно збільшили власний капітал та ресурсну базу. Це дало можливість перейти від короткострокового кредитування економіки до збільшення обсягів довгострокового кредитування. Зростання обсягів довгострокового кредитування забезпечило умови для підйому не лише комерційної діяльності, а й прискорило розвиток промисловості, транспорту, будівництва, аграрної сфери тощо.

Друга особливість полягала в тому, що самі банки поступово змінювались як суб'єкти господарювання. Такі зміни були пов'язані як з внутрішніми змінами в самих банках, так і змінами зовнішнього середовища. Банки стають більш надійними партнерами як держави, так і юридичних і фізичних осіб. Це дало значний поштовх для підвищення рівня довіри до банків з боку населення. А це є головною умовою для розвитку банківського інституту і банківської системи взагалі.

Третя, особливість полягає в тому, що економіка країни виходить із занепаду. Все більше підприємств нарощують свій економічний потенціал, збільшують обсяги позикових фінансових ресурсів, які вони одержують від банківських установ. Зростають макро- і мікроекономічні показники розвитку України, підвищується рівень довіри країни з боку іноземних інвесторів.

Четверта особливість полягає в тому, що почав зростати добробут населення, збільшувались їх доходи та витрати. Відповідна частина людей отримала можливість свої вільні кошти розміщувати на банківських депозитах, а ще одна частина домогосподарств стають активними учасниками кредитних програм банківських інститутів, зокрема програм кредитування придбання житла та автомобілів.

П'ята особливість полягає в зменшенні рівня інфляції і кредитних ризиків, що дало змогу банкам довести кредитні і депозитні ставки до більш приємного рівня. Особливо це зацікавило фізичних осіб, які за період 2003-2008 років суттєво збільшили обсяги отриманих кредитів.

Шоста особливість пов'язана із зростанням обсягу іноземного капіталу в українській банківській системі. Частина українських банків була перекуплена іноземними фінансово-кредитними установами. Банки з іноземним капіталом поступово завоюють найвищі рейтинги в банківській системі країни. При цьому українські доньки іноземних фінансово-кредитних установ фактично не змінюють правила гри на кредитному ринку. Вартість кредитних ресурсів залишається достатньо високою в порівнянні з країнами Європи.

Сьома особливість полягає в тому, що частина українських банків виходить на зовнішній фінансовий ринок і за рахунок цінних паперів здійснює залучення значних обсягів більш дешевих фінансових ресурсів, що дає змогу таким банкам додатково одержувати прибутки при кредитуванні.

Восьма особливість пов'язана з тим, що з 2004 роки українські банки починають активно реалізовувати програми іпотечного кредитування. Це дало змогу хоча б невеликій частині населення отримати житло у свою власність.

Дев'ята особливість полягає в тому, що за період 2000-2008 років збільшилась кількість банківських послуг, які пропонуються вітчизняним підприємствам і населенню. Банки стали все активніше впроваджувати безготівкові розрахунки серед населення. У великих містах підприємства, організації та установи повністю перешли на видачу заробітної плати через банківські картки, що помітно зменшило готівковий обіг в Україні.

Десята особливість пов'язана зі створенням Фонду гарантування вкладів населення, що зіграло позитивну роль при підвищенні довіри населення до банківської системи в цілому. Дієздатність Фонду

гарантування вкладів було доведено в умовах фінансово-економічної кризи, коли частина банків була визнана банкрутами і ліквідована за рішенням НБУ.

Одинадцята особливість полягає в тому, що українські банки стали менше залежить від політичної кон'юнктури в країні, що обумовлено наявністю значної кількості банків з іноземним капіталом. Однак як і раніше частина вітчизняних банків орієнтуються на відповідні політичні структури, що негативно впливає на їх ефективність.

Дванадцята особливість зв'язана з підвищенням рівня керованості банків з боку регулятора, тобто НБУ, що дало змогу підвищити рівень надійності та ефективності всієї банківської системи. Впровадження більш дієвого контролю з боку НБУ забезпечило виконання практично всіма банками вимог законодавства щодо обсягів регуляторного капіталу, формування резервів за ризиками, дотримання встановлених економічних нормативів.

Виявлені особливості розвитку банківського кредитування в Україні неоднаково позначились на можливостях банків здійснювати кредитну діяльність (табл. 7).

Таблиця 7

Вплив особливостей розвитку банківської системи
на можливості банків здійснювати кредитну діяльність *

Особливості	Позитивний вплив	Негативний вплив
1	2	3
1. Банки сформували свій економічний потенціал, у т.ч. кредитний	Це дає можливість покращити умови кредитування, збільшити обсяги кредитних ресурсів, які банки надають своїм клієнтам в позики	Керівництво частини банків вважає, що сформований економічний потенціал достатній і зменшує зусилля щодо його нарощування
2. Банки зазнали значних змін як суб'єкти господарювання	Зростає довіра до банків з боку як населення, так і юридичних осіб. Банки стають більш надійними партнерами у бізнесі. Покращуються взаємовідносини між банками і державою. Банки активізують свою участь в підйомі економіки шляхом збільшення обсягів акумулювання вільних коштів і кредитування населення та реального сектору	Частина банків залишається не дуже привабливими як для населення, так і для юридичних осіб. Внутрішні зміни не завжди спрямовані на покращення умов для конкретного позичальника чи вкладника. Реклама банку превалює над його дійсним відношенням до своїх клієнтів. Банки перш за все змінюються під тиском конкурентів та вимогами НБУ
3. Економіка України виходить із занепаду	Зростає обсяги створеного ВВП країни, зростає промислове виробництво, збільшуються обсяги аграрного виробництва, особливо зерна, зростають масштаби будівництва, у т.ч. житла, що суттєво позначається на збільшенні обсягів вільних коштів в країні та потребах у фінансових ресурсах для реального сектору економіки і населення	Економічне зростання в Україні має досить специфічний характер. ВВП країни, промислове виробництво зростає за рахунок підйому металургії та хімічної промисловості, а також частково машинобудуванню. Країна в основному працює на експорт, що негативно впливає на реформування економіки, робить її залежною від міжнародних товарних ринків
4. Зростає добробут населення	Населення має можливість частину своїх доходів розміщувати на депозитах в банках. Зростання доходів дає змогу перейти до більшого використання позиковими коштами, зокрема споживчими банківськими кредитами	Добробут населення зростає не однаково по регіонах країни. У значній частині регіонів України рівень добробуту на багато нижчий ніж в м. Києві. Це стримує збільшення обсягів банківських депозитів і споживчого кредитування
5. Зменшується рівень інфляції, ризиків, депозитні і кредитні ставки банків	Зменшення інфляції, ризиків дає змогу банкам знизити депозитні і кредитні ставки, що позитивно позначалось на обсягах кредитування	Однак рівень ризику кредитування в Україні залишається занадто високим, що не дає змогу зменшити кредитні ставки до 7-10%
6. Зростають обсяги іноземного капіталу в українській банківській системі	Приплив іноземного капіталу в українську банківську систему підвищує рівень конкуренції між банками за клієнтів, що позитивно впливає на обсяги кредитування	Зростання іноземного капіталу суттєво не вплинуло на вартість кредитів, які пропанують українські «доньки» іноземних банків, що є не позитивним в їх діяльності

1	2	3
7. Частина банків виходить на зовнішній фінансовий ринок як позичальники фінансових ресурсів	Залучення фінансових ресурсів на зовнішньому ринку має перспективи щодо зменшення залежності українських банків від дорогих коштів, що пропонуються на внутрішньому ринку	Залучення фінансових ресурсів на зовнішньому фінансовому ринку здійснюється в іноземній валюті. Отже, є великий ризик щодо зміни курсу (його збільшення), за яким банки позичали кошти.
8. Активно впроваджуються програми іпотечного кредитування	Впровадження в практику кредитування іпотеки дає змогу збільшити обсяги та напрями банківського кредитування, активно впливати на розвиток промисловості, будівництва, підвищення добробуту населення	Програми іпотечного кредитування впроваджувались дуже повільно. Банки не мали досвіду іпотечного кредитування. Крім того, іпотечне кредитування вимагає наявності у банків дешевих довгострокових фінансових ресурсів, яких фактично не було, що стримувало більш активне впровадження іпотеки
9. Зростає кількість банківських послуг, що пропонують українські банки	Банки стали активно впроваджувати нові банківські послуги, що було обумовлено зростанням конкуренції та необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів, а також збільшення власних доходів	Нові банківські продукти не завжди сприяли розвитку кредитування. У більшості випадків банки навіязували населенню та юридичним особам такі банківські продукти, в яких клієнти на той час не були зацікавлені
10. Створюється фонд гарантування вкладів населення	Суттєво підвищив надійність банківських вкладів, що спонукало населення на додаткове зростання депозитних вкладів в українських банків, у т.ч. в іноземній валюті	Однак Фонд гарантування вкладів не забезпечував будь-які суми депозитів, що змушувало частину вкладників здійснювати заходи щодо зменшення власних ризиків
11. Банки стали менш залежні від політичної кон'юнктури	Банки стають більш незалежними в напрямках своєї діяльності, зокрема у видачі банківських кредитів. В основному вони почали керуватися принципами раціональності й ефективності	Проте політичне втручання в діяльність банків ще залишається, у т.ч. виконання доручень з боку державних органів. Це негативно позначається на їх діяльності, напрямках та обсягах наданих кредитів, термінах кредитування
12. Зростає рівень керуваності банків з боку НБУ	Зростає внутрішня і зовнішня дисципліна в банках. Українські банки більш чіткіше стали виконувати вимоги регулятора. Це позитивно впливає на діяльність самих банків, підвищення довіри до них, обсягах кредитування економіки	Проте існують окремі банківські інститути, які лише зовнішнє виконують вимоги НБУ. Водночас такі банки продовжують не зовсім раціональну діяльність, у т.ч. мають зв'язки з тіньовими структурами. Це негативно впливає на рівень банківського кредитування

* Складено автором

Період з 2001 по 2008 рік характеризувався наступними показниками діяльності банківської системи (табл. 8)

Стабільно зростала грошова маса (М3). Якщо в 2001 році грошова маса становила 45755 млн. грн., то за вісім років вона збільшилась в 11,27 разів.

За період, що досліджується облікова ставка НБУ постійно коливалась, що підтверджує, з одного боку, розвиток банківської системи країни, а з іншого боку, відсутність стабільності та загальної тенденції до постійного економічного зростання.

З 2001 по 2008 рік обсяги зобов'язань банків за коштами підприємств і фізичних осіб збільшились в 13,9 разів, а кошти населення у національній валюті зросли у 16,38 разів та в іноземній валюті в 22,5 разів.

Отже банківська система України продовжувала поступове зростання, особливо в останні 3-4 роки перед фінансово-економічною кризою.

Період розвитку банківського кредитування в Україні характеризувався наступними обсягами наданих кредитів (рис. 2).

Таблиця 8

Показники діяльності банківської системи України за (2001-2008 рр.) *

Показники	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Грошова маса, млн. грн.	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727
Облікова ставка НБУ, %	12,5	7,0	7,0	9,0	9,5	8,5	8,0	12,0
Процентні ставки банків у національній валюті, %								
• за кредитами	31,9	24,8	20,2	17,9	16,4	15,4	14,4	17,8
• за депозитами	11,2	7,8	7,1	7,8	8,5	7,6	8,2	9,9
Зобов'язання банків за коштами, залученими від суб'єктів господарювання та фізичних осіб, млн. грн.	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738	357204
Зобов'язання банків за коштами фізичних осіб, млн. грн.								
• у національній валюті	6566	11601	18875	22116	42176	57837	99411	107526
• в іноземній валюті	4772	7701	13521	19495	31026	48878	64749	107561

* Складено за даними НБУ

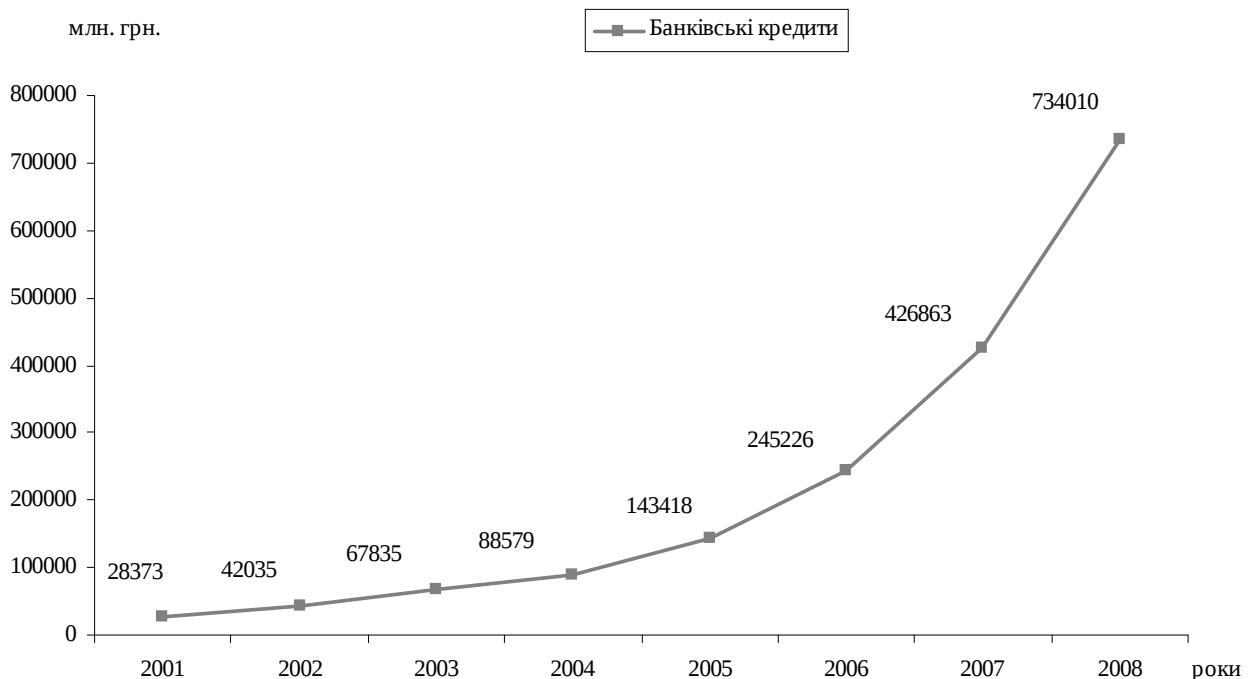

Рис. 2. Динаміка надання банками України загальної суми кредитів (за 2001-2008 рр.) (Складено за даними НБУ)

Зростання обсягів банківських кредитів є свідчення позитивних особливостей розвитку банківського кредитування в Україні, які були нами виявлені. Однак необхідно зазначити, що суттєве зростання кредитування економіки з боку банків почалось з 2003 року, що наглядно можливо побачити із наведеного графіку.

З 2005-2006 років обсяги наданих кредитів зростають ще більше, що було обумовлено наступними подіями:

1) суттєво збільшуються доходи населення. Це дає можливість частині домогосподарств вільні кошти розміщувати на депозитах в банках. В результаті банки отримують додаткові кредитні ресурси, які вони використовують для кредитування фізичних і юридичних осіб;

2) помітно зростають доходи суб'єктів підприємництва, зокрема великих та середніх компаній. Внаслідок цього зростають залишки коштів на поточних рахунках підприємств, а також суттєво збільшуються їх депозитні рахунки, які вони створювали для фінансування економічного розвитку;

3) зростання доходів підприємств дає їм змогу залучати більше позикових коштів для поточної та інвестиційної діяльності;

4) починаючи з 2003 року банки поступово зменшують ставки за короткостроковими і довгостроковими кредитами, що збільшує частку реальних позичальників банківських кредитів;

5) зростає кількість банків з іноземним капіталом (у 2006 р. їх було вже 35). Це посилює конкуренцію між банками. Банки з іноземним капіталом більш активно залучають фінансові ресурси не лише в Україні, а й на світовому фінансовому ринку, що зменшує їх витрати на формування кредитного потенціалу, отже дає їм переваги при кредитуванні фізичних і юридичних осіб;

6) підвищення добробуту населення та зниження ставок за кредитами сприяло збільшенню обсягів кредитів, які були видані фізичним особам;

7) впровадження програм іпотечного кредитування сприяло збільшенню обсягів наданих кредитів на житло та автомобілі. Це в свою чергу стимулювало розвиток будівництва в Україні, виробництво та продаж автомобілів.

Розвиток банківського кредитування в Україні впливав на зростання обсягів валового внутрішнього продукту (рис. 3).

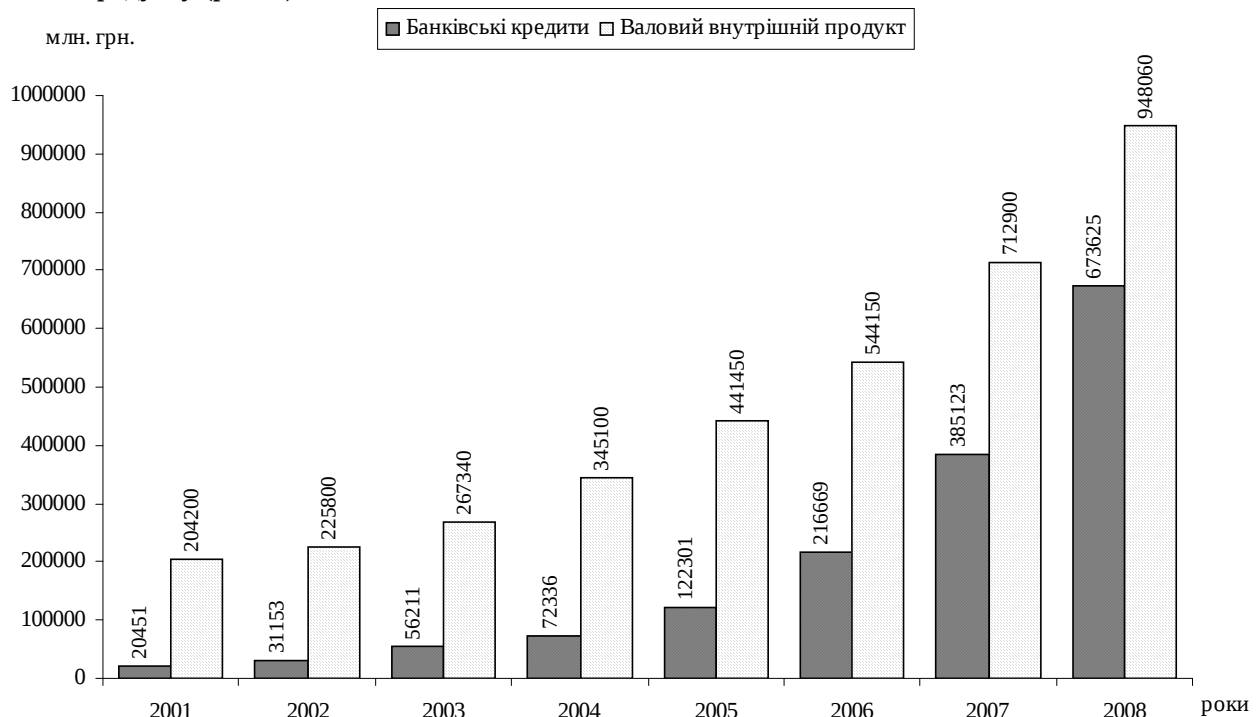

Рис. 3. Взаємозв'язок банківського кредитування і валового внутрішнього продукту України (Складено за даними АУБ і НБУ)

З наведених даних наочно можливо побачити, що з кожним роком банківські кредити все більше впливають на обсяги створення валового внутрішнього продукту. З економічної теорії відомо, що кредитування може суттєво розіграти і перегріти економіку, довести її до того стану, коли пропозиція товарів і послуг не буде співпадати з попитом. Це приводить до економічної кризи, яка пов'язана з надвиробництвом. Однак в Україні такого поки ще не може бути незважаючи на помітне зростання кредитів та співвідношення кредитів до ВВП. З 2001 по 2008 рік спостерігались наступні показники співвідношення банківських кредитів і ВВП. У 2001 р. — 0,1002 або 10,02%. У 2002 р. — 0,1380 або 13,80%. У 2003 р. — 0,2103 або 21,03%. У 2004 р. — 0,2096 або 20,96%. У 2005 р. — 0,2770 або 27,70%. У 2006 р. — 0,3982 або 39,82%. У 2007 р. — 0,5402 або 54,02%. У 2008 р. — 0,7105 або 71,05%.

Незважаючи на постійне зростання співвідношення банківських кредитів і ВВП країни виробництво товарів та надання послуг не відповідає потребам країни. Внутрішній попит в країні набагато перевищує пропозицію. Основна маса продукції, що створюється в Україні, реалізується на зовнішньому ринку. Це продукція металургії, хімічної промисловості, машинобудування тощо. Водночас продукція та товари, що використовуються населенням для постійного споживання, зокрема побутова техніка, одяг, взуття, частина продовольчих товарів, автомобілі в Україну завозять із-за кордону.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, на етапі становлення банківської системи України (1992-1999 рр.) були виявлені особливості, які негативно впливали на банківське кредитування, стримували його, що не давало змоги розвиватись реальному сектору економіки.

По-друге, етап становлення банківської системи дав можливість самим банкам забезпечити відповідні зміни, які позитивно вплинули на розвиток банківського кредитування у наступному періоді.

По-третє, підвищення рівня банківського кредитування економіки супроводжувалось помітним зростанням ВВП та ролі банків у фінансуванні економічного зростання.

По-четверте, виявилось, що банківське кредитування в Україні стимулює не тільки національне виробництво, а й закордонних товаровиробників, в першу чергу, китайських, які постачають більше всього товарів для населення.

По-п'яте, зменшення банківського кредитування у 2009 році у зв'язку з фінансово-економічною кризою помітно відбилось на загальній сумі створеного в країні ВВП. У 2009 році за попередніми даними було створено 914720 млн. грн. валового внутрішнього продукту, що на 33340 млн. грн. менше аніж у 2008 році. Тобто кожна гривня недодає в економіку кредитів зменшила ВВП на 0,3 грн.

По-шосте, перспективними напрямками дослідження кредитування є визначення рівня концентрації банківських кредитів за секторами економіки, видами економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посіб. / О.В. Васюренко; 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2004. — 324 с.
2. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. — 523 с.
3. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. В.Д. Лагутін. — 2-ге вид. стер. — К.: Знання, 2001. — 215 с.
4. Банківські операції: підручн. / А.М. Мороз, М.І. Савлу, М.Ф. Пудовкіна; за ред. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
5. Вступ до банківської справи. / За ред. М.І. Савлука. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.
6. Банковское дело: учеб. / О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонтова, Н.И. Валенцева и др.; под ред. О.И. Лаврушина. — 4-е изд. Стер. — М.: КНОРУС, 2006. — 768 с.
7. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. — Львів: ВАТ «Бібльос», 2001. — 242 с.